

В. А. Ізюмська

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЕКОНОМІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Досліджено економічні та організаційні механізми забезпечення інноваційно-інвестиційної спрямованості регіонального розвитку.

Ключові слова: інноваційна діяльність, економічні та організаційні механізми, державне управління, кластер, бізнес-інкубатор.

Исследуются экономические и организационные механизмы обеспечения инновационно-инвестиционной направленности регионального развития.

Ключевые слова: Инновационная деятельность, экономические и организационные механизмы, государственное управление, кластер, бизнес-инкубатор.

The economic and organizational mechanism of providing of innovative-investment orientation of regional development is probed in the article.

Key words: Innovative activity, economic and organizational mechanisms, government management, cluster, biznes-inkubator.

Актуальність проблеми. Необхідність забезпечення інноваційної моделі економічного зростання висуває особливі вимоги до регулювання інвестиційних процесів у регіоні з огляду на особливості структурної політики, науково-технічного потенціалу, традицій наукових шкіл, якості трудових ресурсів.

Утвердження інноваційного шляху розвитку пов'язано, насамперед, з потребою докорінної перебудови потужного й водночас надвитратного неефективного виробництва як результату довготривалої структурної кризи. Така перебудова повинна мати не вибірково, а максимально поширений інноваційний характер, бо, як влучно зазначають вчені, «відсутність структурної перебудови інноваційного характеру навіть за умов економічного зростання генеруватиме залежну економіку другорядного типу» [5, с. 36]. Тобто мова повинна йти про забезпечення єдності в реалізації завдань структурної та інноваційної політики, інакше змінити існуючий сьогодні сировинний вектор розвитку економічних процесів буде неможливо.

Аналіз останніх наукових публікацій. Питання активізації регіональної інноваційної політики шляхом запровадження відповідних економічних та організаційних механізмів забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів розглядалися провідними українськими та російськими вченими-економістами.

Існує досить значний за обсягом та спектром пласт сучасних досліджень регулювання інвестиційно-інвестиційних процесів в економіці України. Не зменшуючи значущість внеску інших дослідників, можна відзначити праці О. Алімова, П. Бубенка, Ю. Бажала, С. Герасимової, В. Гейця, В. Гусєва, З. Ватаманюка, М. Долішнього, В. Дорофійєнка, Т. Затонацької, Т. Кушніра, І. Лукінова, В. Лушкіна, І. Павлова, П. Перерви, Д. Черваньова, М. Чумаченка та багатьох інших учених, які торкалися проблем розробки елементів економічного та організаційного механізмів інвестиційно-інноваційної діяльності як на рівні держави, так і на рівні окремих регіонів та підприємств.

Мета роботи – запропонувати економічні та організаційні механізми забезпечення інноваційно-інвестиційної спрямованості розвитку регіонів України.

Основні результати дослідження. Сучасна міжнародна ситуація з розвитком та впровадженням інновацій вченими характеризується таким чином: «Фірми-власники технологій мають величезні конкурентні переваги. При цьому найбільше виграє той, хто першим втілює новинку, яка з'явилась. Його частка в прибутку від новинки набагато перевищує його частку у витратах на розробку новинки; він черпає із загального «казана прибутку» непропорційно великою ложкою. На порядок менше збагачується той, хто тиражує чужі технології. І, звичайно ж, бідним і знедоленим виглядає на їхньому фоні власник технологій учорашнього дня» [4, с. 105].

За таким контекстом, а також враховуючи тимчасову неготовність до міжнародної конкуренції країн з перехідною економікою у процесі активних структурних реформ, на нашу думку, слід вжити заходів щодо попередньо добре зваженого, необхідного захисту національного виробника, який у певні моменти економічної історії розвинутих країн допомагав реалізувати завдання структурних перетворень. Важливо при цьому чітко окреслити часові рамки, з наближенням до яких повинні прогресуюче послаблюватися захисні заходи.

Обґрунтування оптимального рівня захисту має супроводжуватися активними регуляційними діями щодо стимулювання інноваційного типу економічного зростання, основними напрямками яких ми вважаємо такі:

1. Пряме (повне чи часткове) державне фінансування пріоритетних напрямів розвитку техніки та базових технологій, а також наукоємних проектів (особливо у стартовий період), які стають об'єктами державних (чи регіональних) цільових програм з їхнім подальшим трансфером у ринковий сектор; проектів у неринковій сфері економіки (фундаментальна наука, освіта, культура, охорона здоров'я, соціальна сфера, екологія, державне управління).

2. Непряма підтримка програм та проектів (у тому числі сфер малого та середнього бізнесу) шляхом надання податкових та митних пільг, податкових кредитів на освоєння принципово нової техніки та технологій (для компенсації високих стартових витрат), сприяння вдосконаленню інноваційної та інформаційної інфраструктури, підготовки та перепідготовки кадрів.

3. Сприяння емісії та продажу акцій компаній, що здійснюють базові інновації; утворення інноваційних секторів міжбанківських валютних бірж.

4. Формування та розвиток системи венчурного фінансування високоефективних, але ризикових інноваційних проектів з урахуванням закордонного досвіду та з частковою участю державних бюджетних та позабюджетних фондів.

5. Залучення вітчизняних, іноземних, міжнародних банків та фондів до фінансування проектів і програм, що реалізують пріоритетні базові технології та мають підтримку держави.

Запроваджуючи в життя інноваційну політику щодо відродження економіки, держава і регіон можуть і повинні спільно створити для цього сприятливі умови. Дослідження вітчизняних вчених, практика регуляційних впливів держави на інноваційні процеси в Україні, врахування особливостей інноваційних процесів у регіонах та результати власних досліджень дали нам підстави розробити концептуально-рекомендаційні підходи до запровадження механізмів державної та регіональної підтримки науково-технічної діяльності, розробки та реалізації проектів регіональних інноваційних програм, які згруповані за такими напрямками.

У сфері державної підтримки інновацій у регіоні запропоновано:

1. Відновити і посилити пільгове оподаткування підприємств і організацій, які здійснюють інноваційно-інвестиційну діяльність, зменшити квоти їх оподаткування та звільнити від оподаткування кошти, одержані закладами й установами освіти та науки, які повністю або частково фінансуються з бюджету, спрямовані на діяльність, передбачену їх статутними документами.

2. Дозволити включення у валові витрати господарських суб'єктів тих витрат, які пов'язані з науково-технічним забезпеченням виробничої діяльності: винахідництвом і раціоналізацією на підприємстві, проведенням наукових, дослідно-експериментальних та конструкторських робіт.

3. Установити тимчасові податкові «канікули» з окремих податків новоствореним малим інноваційним підприємствам для компенсації підвищення видатків початкової стадії впровадження інновацій.

4. Впровадити системну пільгову підтримку підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність на основі структури їх інноваційного циклу та питомої ваги науково-інноваційної діяльності у фонді робочого часу (через систему зниженого до 50 % оподаткування прибутку від реалізації інноваційного продукту та митних тарифів на устаткування для наукових розробок; повного звільнення від місцевих податків; часткового фінансування з бюджету).

5. З метою заохочення підприємств вкладати вільні кошти у вирішення важливих регіональних проблем необхідно передбачити створення венчурних фондів для фінансування таких інноваційних проектів із запровадженням економічного механізму вилучення реінвестованих коштів з системи оподаткування.

6. Для збереження кадрового потенціалу інноваційної сфери та заохочення молоді до участі в науковій та науково-технологічній діяльності слід запровадити спеціальні гранти для молодих вчених, відкрити спеціалізовані ради для захисту кандидатських і докторських дисертацій з новітніх спеціальностей, підвищити заробітну плату науковим працівникам і аспірантам, надати провідним науковцям державних установ інноваційної сфери правовий статус державних службовців України, забезпечивши для них відповідні пільги.

7. Для акумулювання коштів на проведення природоохоронних заходів необхідно ввести «екологічну ціну продукції» екологічно шкідливих підприємств у відсотковому співвідношенні до оптової ціни їх продукції, за рахунок якої треба формувати спеціальний екологічний фонд з подальшим розподілом коштів між регіонами та Державним бюджетом у співвідношенні 80 % до 20 % на користь регіонів.

8. Запровадити механізми державного страхування інноваційних кредитів та надавати державні гарантії зі стратегічних напрямів інноваційної діяльності, особливо це стосується малих інноваційних підприємств, що розробляють та впроваджують високотехнологічну продукцію, діяльність яких пов'язана із значним інвестиційним ризиком.

9. Звільнити від оподаткування внески стратегічних інвесторів при приватизації підприємств високотехнологічної сфери за умов збереження профілю діяльності підприємств, що приватизуються.

10. Звільняти від оподаткування прибутки страхових компаній, одержані від страхування ризикових інноваційних проектів, та здійснювати пільгове оподаткування прибутків від страхування інноваційних підприємств.

Регіональні аспекти підтримки та впровадження інновацій пропонуються нами у вигляді таких заходів.

В організаційно-правовій сфері:

1. Запровадження оцінювання нематеріальних активів (капіталізація інтелектуального ресурсу), розробки відповідних методик та рекомендацій, акредитації компаній, що зайняті таким оцінюванням.

2. Удосконалення (спрощення) механізмів відкриття фірм на базі наукових колективів, а також відповідних об'єктів інтелектуальної власності, холдингових структур, які мають залучати інтелектуальні ресурси в ринкове середовище.

3. Вдосконалення системи реєстрації об'єктів інтелектуальної власності та захисту авторських прав на регіональному рівні.

У регуляторно-адміністративній сфері:

1. Максимальне спрощення всіх процедур реєстрації та початку бізнесової діяльності закордонних компаній на території регіону.
2. Створення радно-спостережного органу, зайнятого питаннями адаптації процесів розробки інтелектуальної продукції до умов інвестиційно-бізнесової діяльності.

У сфері розвитку інфраструктури бізнесу:

1. Створення бізнес-центрів, що сприяють наданню офісів, залученню фінансів та персоналу, інформують про ресурси та можливості регіону.
2. Створення спеціалізованої ради інноваційного розвитку, яка ініціює і регулює реалізацію інноваційних проектів.
3. Створення фондового High-Tech-«майданчику» – спеціалізованої організації, що сприяє залученню інвестицій в інноваційну сферу та задовольняє потенційний інтерес іноземного та вітчизняного капіталу (венчурного, стратегічних інвесторів, публічного, спекулятивного тощо) до інтелектуальних ресурсів регіону.

В інформаційно-рекламній сфері:

1. Каталогізація інноваційних інтелектуальних ресурсів (наукових шкіл, дослідницьких колективів, спеціалістів-розробників, наукових лабораторій, інжинірингових фірм) та інтелектуальної продукції (технологій, знань, наукових розробок тощо).
2. Друк рекламно-інформаційних видань, що популяризують інноваційно-інтелектуальну сферу регіону.
3. Упровадження Інтернет-кампанії – створення та підтримка спеціалізованого інноваційного сайту регіону.

У сфері підготовки кадрів:

1. Підготовка фахівців у справах охорони інтелектуальної власності, зовнішньоекономічної діяльності, комерціалізація результатів НДДКР, менеджерів для High-Tech-сфери.
2. Моніторинг кадрових потреб закордонних та вітчизняних компаній, що починають свою діяльність у регіоні.
3. Аналіз можливостей комерціалізації та інвестування сфери освіти, маркетинг замовлень на фахівців, яких готують навчальні заклади регіону.

Інноваційність регіонального розвитку повинна спиратися на ефективні, добре зарекомендовані в умовах ринкової економіки організаційні моделі та механізми швидкого впровадження наукових розробок, особливо з точки зору існуючої проблеми капіталізації інтелектуальної власності (оцінювання та введення її в обіг), а також законодавчого закріплення цих процесів.

Проведені нами дослідження щодо загальноукраїнських та регіональних особливостей економічного розвитку показали наявність високого науково-технологічного потенціалу. Також, за даними вчених [1, с. 12], Україна займає четверте місце за кількістю програмістів, які мають міжнародний сертифікат, що є одним з безперечних доказів її високого інформаційно-технологічного потенціалу. У цих умовах особливо важливим бачиться вирішення питання ідентифікації інтелектуального продукту, його оцінки, капіталізації та введення безпосередньо до виробничих циклів. У такому аспекті слід більш активно використовувати механізми сприяння впровадженню наукових розробок та новітніх технологій у виробництво.

Спираючись на досвід західних країн та деякі попередні результати впровадження в Україні, ми пропонуємо більш широко застосовувати нові організаційно-виробничі форми, що базуються на сітьових принципах та інноваційній спрямованості. Мова йде про кластерні організаційні механізми поєднання знань, підприємництва, фінансів та влади.

Кластер – це територіальне об'єднання взаємопов'язаних підприємств та установ у межах відповідного регіону, що спрямовують свою діяльність на виробництво продукції світового рівня. Кластер може включати велику чи малу кількість підприємств, а також великі та малі фірми в різному співвідношенні. Вчені наводять приклади деяких закордонних кластерів, що успішно працюють у багатьох регіонах Італії, Шотландії та інших країнах і включають до свого складу, головним чином, малі та середні підприємства, причому великі компанії, іноді навіть іноземного походження, формують ядро кластера [3, с. 126].

Кластери відрізняються різними рівнями взаємодій між компаніями, організаціями та інститутами, починаючи від вільних відносин в асоціації до форм структурованого співробітництва та конкуренції. Причому вони не є простою місцевою концентрацією промисловості, а виступають тією ареною, на якій здійснюється реальна взаємодія між місцевими фірмами, а також між фірмами та іншими інститутами. У кластері виникає взаємна підтримка та координація, які відображають поняття соціального капіталу та довіри. В організаційно-правовому аспекті кластери мають ряд особливих рис, які відрізняють їх від іншої ефективної форми співробітництва промислового та фінансового капіталу – фінансово-виробничих груп.

На нашу думку, в аспекті вищевикладеного кластерна форма інноваційності виробництва має чи не основну перевагу з точки зору інституціональної теорії інвестицій: вона, безумовно, сприяє мінімізації трансакційних витрат, тих витрат, що пов'язані з отриманням інформації та встановленням договірних відносин.

Дійсно, в кластерах вартість операцій, які здійснюються традиційними постачальниками та іншими партнерськими структурами, значно нижча і, перш за все, завдяки високому рівню довіри. Навіть якщо компанії не працювали раніше разом, але мали інформацію одна про одну та підтримували неформальні зв'язки в рамках регіону – вже все це є базою для формування взаємної довіри. Зауважимо також, що в умовах постійно зростаючої складності та швидких змін в економіці важливість співробітництва, яке стимулюється кластерами, важко переоцінити.

Кластери, що виступають як сітьові структури підприємств у відповідних галузях промисловості, існують та можуть бути ідентифіковані в будь-якій державі світу, як у багатих, так і бідних регіонах, країнах – членах ЄС та в тих країнах, що розвиваються, державах з перехідною економікою. Зауважимо, що сьогодні успіхами в кластеризації можуть пишатися Індія, Бразилія, Чілі. У Європі – це Словенія, Польща, Угорщина, Хорватія. Все більшу активність у цьому плані виявляють Словачія, Румунія та Болгарія [2, с. 34].

Усе це можна пояснити тим, що кластери утворюють агломераційну економіку. Спільні кластеризовані фірми мають певні переваги від взаємного використання спеціалізованих трудових пулів, ділових послуг та фінансів. Більше того, обмін ідеями та інформацією здійснюється набагато легше та простіше в кластерах, які стимулюють інновації. Фактичним ядром багатьох всесвітньо відомих кластерів є фірми, які стали світовими інноваційними лідерами у своїх сферах.

Кластери важливі також і в соціальному плані, оскільки вони стимулюють розвиток співробітництва та створення сітьових структур на певних територіях. У кластерах фірми часто кооперуються між собою, наприклад, для продажу та транспортування виробленої продукції. Вони також кооперуються з широким колом інших місцевих «гравців» на ринку, таких як університети, торгові асоціації, торгові палати, а також територіальні державні адміністрації. Об'єднавшись з метою підйому конкурентоспроможності регіону, вони здатні створювати здорове конкурентне середовище, яке приносить вигоду кожному учаснику кластера.

Слід зупинитися ще на одній позитивній характеристиці кластерів. Локальні сітьові структури та підтримуючі структури в кластерах спроможні допомогти малим та середнім підприємствам увійти до процесів глобалізації. В умовах ди-

намічності та відкритості економіки кластеризація допомагає малим та середнім фірмам «на рівних» конкурувати з великими компаніями.

Проте у кластерів також можуть виникати складні проблеми. Основним обмежуючим аспектом виявляється місцева спеціалізація, що прив'язує територію і навіть регіон до конкретної промислової галузі і певною мірою визначає їхні перспективи можливостями цієї галузі чи сфери діяльності. Саме тому кластери повинні постійно зберігати свою інноваційність та спроможність адаптуватися до нових умов на ринку.

Ми можемо зробити висновок, що успішні приклади розвитку сітєвих кластерних моделей підтримки інновацій, які вже мають українську «прописку» (м. Хмельницький, Вінниця, Тернопільська область), дають теоретичне та практичне підґрунтя регіональним аспектам формування сучасних партнерських відносин між адміністрацією, діловими колами, місцевими науковими та навчальними центрами заради підйому економіки регіону, підвищення якості та добробуту населення [6, с. 23].

Крім названих вище, одним з потенційно найсильніших економічних важелів прискореного впровадження інновацій та економічного розвитку вчені називають бізнес-інкубатори [7, с. 30].

Упровадження бізнес-інкубаторів сприяє підтримці малого, переважно інноваційного, підприємництва. Вчені, інженери, винахідники, що бажають організувати власний бізнес, одержують в інкубаторі пільговий доступ до всього необхідного для здійснення своїх ідей: від офісних приміщень на вигідних для підприємців умовах до електронного устаткування та засобів комунікацій. Крім того, проводиться активна технічна та маркетингова допомога підприємцям та малому бізнесу. З точки зору запропонованої інноваційно-мобілізаційної стратегії інвестування для середньо розвинутих районів області, для якої основним завданням є стимулювання розвитку малого бізнесу, ми вважаємо схему створення бізнес-інкубаторів дуже перспективною.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розглянуті вище рекомендаційні механізми щодо регулювання інвестиційних процесів у регіоні являють собою широкий спектр заходів бюджетної, монетарної, кредитної, податкової, адміністративної та інших політик, що мають специфічний характер для кожного регіону та групи його адміністративно-територіальних утворень. Звичайно, такі заходи створюють і специфічні стимули для потенційних інвесторів, бо, у першу чергу, впливають на доступність та вид джерел фінансування, які найбільшою мірою потребують підтримки з боку держави.

Так, звільнення від оподаткування частини прибутку, що спрямовується на науково-технічний розвиток, а також звільнення від оподаткування (зниження ставки оподаткування) прибутку комерційних банків від кредитування інноваційних програм створюють мотиви та умови збільшення власних та позичених коштів підприємств у загальній сумі інвестицій і це стосується модернізаційно-інноваційної стратегій районів-лідерів та інноваційно-мобілізаційної стратегії середньо розвинутих районів області. Такі заходи, як звільнення від імпортного мита на високотехнологічне устаткування, ноу-хау, права інтелектуальної власності, а також ряд заходів щодо диференціації місцевих податків збільшують можливість інвестицій за рахунок власних джерел фінансування для підприємств усіх груп районів. Такі заходи, як дозвіл на проведення прискореної амортизації у повному обсязі, пільгове оподаткування будівництва соціальної інфраструктури та податкові «канікули» підприємствам у зв'язку із створенням нових робочих місць, приводять до збільшення власних коштів фінансування інвестицій районів-аутсайдерів та середньо розвинутих районів області.

Також запропоновані заходи щодо управління та регулювання інвестиційною сферою передбачають збільшення витрат місцевого та певною мірою, й дер-

жавного бюджетів на такі інвестиційні дії, як створення реєстрів першочергових об'єктів промислової та соціальної інфраструктури та їх фінансування, активний маркетинг підприємств та перспективних видів економічної діяльності на проблемних територіях; державне замовлення на виробництво і постачання найважливіших інвестиційних матеріальних ресурсів; створення бізнес-інкубаторів; сприяння утворенню кластерів сталого проектування та будівництва; екологічної експертизи проектів тощо.

Упровадження іпотечних схем кредитування та стимулювання лізингових операцій (наприклад, зниження податку на прибуток лізингодавця) також сприятиме збільшенню кредитних ресурсів для всіх груп районів області.

Цілком зрозуміло, що впровадження специфічних стимулювальних заходів приведе до різних за змістом та розміром структурних зрушень у джерелах фінансування тих чи інших адміністративно-територіальних утворень.

Бібліографічні посилання

1. **Бажал Ю. М.** Інноваційний розвиток економіки та напрями його прискорення: наук. доп. / Ю. М. Бажал, І. В. Одохук, М. С. Данько та ін.; за ред. В. П. Александрової. – К., 2002. – 80 с.
2. **Бубенко П.** Чому гальмуються інноваційні процеси в Україні / П. Бубенко, В. Гусев // Економіка України. – 2009. – № 6. – С. 30–39.
3. **Ватаманюк З. Г.** Розвиток інституційного інвестування в Україні / З. Г. Ватаманюк, Т. М. Кушнір // Фінанси України. – 2007. – № 3. – С. 124–132.
4. **Герасимова С. В.** Роль фінансових посередників в організації інвестиційної діяльності акціонерних товариств / С. В. Герасимова // Фінанси України. – 2007. – № 4. – С. 103–112.
5. **Затонацька Т. Г.** Економіко-правові аспекти бюджетного інвестування в інноваційній сфері / Т. Г. Затонацька // Фінанси України. – 2007. – № 4. – С. 36–44.
6. **Сидорова А.** Напрями інноваційного розвитку в промисловості України / А. Сидорова, Г. Анісімова // Економіка України. – 2009. – № 3. – С. 19–26.
7. **Цихан Т.** Инновационная инфраструктура: опыт создания бизнес-инкубаторов / Т. Цихан // Теория и практика управления. – 2004. – № 7. – С. 24–32.

Надійшла до редколегії 25.03.11